

Մանկանի Էֆեմար

Մ Ի Ի Ն Ա Տ Ի Ի

ՈՒՄՈՒՐԸ ԲՕԼԻԹԻԳԸՅՅԷ ՎԷ ՄԵՎԱՏՏԸ ՍԱՅԻՐԷ

ՊԻՐԻՆՃԻ ՍԵՆԷ

1866 ՅՈՒԼԻՍ 26 ՍԱԼԸ

ՆՈՒՄԵՐՈ 107

Մանկանի Էֆեմար համար 6 եանի օգնեմէ 300
նիւթի վերջիւ, սենեկի գլխի վրայ, բոսթա փարսաւ տախի
իշխեմէ օլարագ, 200 դ՛ օլուպ, ալթը ալլը 100 դ՛ օլա-
րագ, վէ նիւթի տախի 50 ար փարսաւ սալթըւնագ տըր :

Իւնաթըն պէճեր օա՛ղը: Իշին, պի-
րինճի տէֆատա 5, իքի ճի տէֆատա 2,
վէ իւնիւնճի վէ սալթը տէֆատա 1
էր զուրուշ ալթընագ տըր :

Մէքթուպ վէ սալթը, Իսթանպուլու Պաղլէ Գարուսու
խարիճինտէ, Գարաղօլսանէ իլէ ճամիի չէրիֆ արա եւ-
րինտէ քեալին Շապըր Խանընտա, Կարապետ 8. Փանսու-
եանին 18 նիւթի օտաւընա կեօնտէրիլէք տըր :

ԻՍԹԱՆԳՈԼ

ԷՍԶԱՄԸ ՈՒՄՈՒՄԻՅՅԷ

Յուլիս	25	Էն եիւթէք	50-21
»	»	Էն աշաղը	50-
»	»	Գարանտը	50-16
»	26	Ալլըտը	50-18

Ի Լ Ա Վ Է Յ Ի

ՄԱՆՁՈՒՄԷԻ ԷՖԵՄԱՐ

ՆՈՒՄԵՐՈ 107. 1866 ՅՈՒԼԻՍ 26 ՍԱԼԸ

ՄԱՆՁՈՒՄԷՅԷ ՄԱՍՈՒՍ ԹԵԼԷԿՐԱՑ

Փարիս, 5 օգոստոս, ախշամըն սաաթ 5 ինտէ :

Պէրլինտէն օգոստոս 5 թարիլիլ ալթընան
պիր թէլէկրաֆա կէօրէ, գրալ հաղրէթլէրի
տիւնքի կիւն, Բրուսեա տէվլէթի գամա-
րալարընըն քիւշաթը միւնասէպէթլիլէ լա-
զըմ կէլէն նութգու իրատ իթմիշ տիր :

Միւշարիլէյ հաղրէթլէրի, հիւքիւմէթ
իլէ մէպուսանը միլլէթ պէյնիւնտէ հիւսնի
իթթիզանըն հուսուլիլէ, մուհարէպէտէն
հասըլ օլան սէմէրէլէրտէն բէք ալեա սու-
րէթալէ լէզզէթեապ օլունաճաղընա արգու-
քէշ պուլուսուղուլուն պէեան իթտիկիլլէ
պէրապէր, մալիլէ վէքեալէթի պիւնճէ-
ճէ պիր էսասը շէրի իւզէրինտէ միւնասէս
օլմատըղը սուրէթտէ, պազը իճրաաթա մէճ-
պուր օլտուղուստան, զուհուրա կէլմիշ օ-
լան մալիլէճէ աշըղըն սուլտուրուլմասը նի-
յէթիլլէ, պիր եէնի նիգամ վազընը տախի
թալէպ իլլէմիշ տիր :

Պուլուստանտա պաշգա, միւշարիլէյ հաղ-
րէթլէրի, շու սօնրաքի վազալարտան,
Բրուսեա տէվլէթինին էհալիճէ վէ բօլիթի-
գաճա նիլէ մուհասսէնաթ հուսուլէ կէլիպ,
սինօրլարընըն պիւլիլէճէկինի, վէ քէնտու-
թարաֆտարը օլան Ալմանեա հիւքիւմէթլէ-
րի ասաքիլինին տախի Բրուսեա գօմանտա-
սընտա պուլուսաճաղընը իւմիտ իթմէքալէ
օլտուղուլուն տախի պիլտիրմիշ տիր :

Փարիս, 5 օգոստոս, ախշամըն սաաթ
4 վէ 4 տազըզաւընտա :

Օգոստոս 15 տէ միւսալահանըն իմզալա-
նաճաղը մէմուլտէն տիր :

Ալթիթիա տէվլէթի, միւսալահանա է-
սաս օլան մուգատտէմէլէրտէ պէեան զըլըն-
տըղընա պինաէն, միւնասիպ կէօրիլլէն ճէնք
մէսարիֆաթընը էտալէ հազըր պուլուսմագ-
տա տըր :

Բրուսիալըլար, Ալթիթիա մէմալիքինտէ
զապիթ իթտիքլէրի մաշլէլէրտէն ասկէրլէրի-
նի կէրի չէքմէլէ հազըր օլտուղլարըն պէ-
եան իթմէքտէտիրլէր :

Բրուսիա գրալը հաղրէթլէրի, գամարա-
լարըն քիւշաթը միւնասէպէթլիլէ իրատ իթ-
տիկի նութգուստա, թօքրազլարընըն աթթը-
րըւնաճաղըն պիլտիրմիշ տիր :

Ալմանեա ֆէտէրասիթուլ ասկէրի գու-
մանտասը, սօղրուտան սօղրու Բրուսիատա
օլաճագ տըր :

Մարէշալ Մագ-Մահօն, տիւգ տը Մա-
ճէնթա, բրէնս տըլա թուր տ'Օլլէրնեը
(Լօնտրանըն Ֆրանսա էլլիսի), վէ Ֆրանսա
թարաֆընտան Բրուսիա օրտուսուստա պու-
լուսան գօլօնէլ Լլլմիթ Վիլիտէ իմէրաթօր
հաղրէթլէրի եանընտա օլուպ, վէ բրէնս
Նարօլէօն Փարիստէ պուլուսմագտա տըր :
Գ. ՄՕՆԷ

ՀԱՎԱՏԻՍԱԹԸ ՏԱԼԻԼԻԹՅԷ

Թէքիր տաղը գալիմադամըղը իզմիր
գարանթինա միւտիրի սապըզ Բաթիպ պէյ
էֆէնտիլէ իհալէ :

Թահրիր գալէմի պաշ քեաթիպի Սա-
լիտ պէյէ, ըրլթպէյի սանիլէ սընըֆը
սանիսի :

Գալէմի մէքթիւր խիւլէֆասընտան
Պէհա-էտուլին պէյէ ըրլպէյի մէքթիւրէ :

Գալէմի մէքթիւր խիւլէֆասընտան Ա-
յէթուլազ պէյէ ըրլթպէյի սալիսէ :

Գալէմի մէքթիւր խիւլէֆասընտան

Սաաթ էֆէնտիլէ ըրլթպէյի մէքթիւրէ
թէվլէթի պուլուլուլմուշ տուր :

Սիւրիա վիլայէթի վալիսի տէվլէթու-
րաշիտ փաշա հաղրէթլէրինին իշ պու-
ճիւմա իրթէսի կիւնիւ մէքթէքի վիլայէթէ
միւթէվլէճճիւհէն իզմիրտէն հարէքէթ
իլլէմիշ օլտուղլարըն իշտիրմիշ տիր :

Խիւտալէնտիկեար միւթէսալըրըֆը
տէվլէթուլ Խամայիլ փաշա հաղրէթլէրի
կէլէն ճիւմա կիւնիւ մահէլլի մէմու-
լիլէթլէրինէ միւթէվլէճճիւհէն Տէրի-
Սաաթէթաէն հարէքէթ իլլէմիշտէ տիր :

Մըսըրտան ալթըղըմըզ մէքթուպ-
լարըն մահլէրինի պէեան խտէրիզ :

Բիվայէթէ նազարէն, Մկրտիչ եպիս-
կոպոս, բաթրիքլսանէ թարաֆընտան,
Էնկիւրիւ հիսապը իշին, պիր թարաֆտան
պուրաեա շաղըրըղը հալտէ, տիկէր
թարաֆտան տախի, տուրմանըպ Մըսը-
րա կիտէսին տէյի եաղըմագտա իմիշ :

Պիզ պու հալաաթիսէ ինանըրըզ չիւն-
քի, շիմտիլէ գատար մէրզումուլ կէլ-
մէմէսի պուլուլ թաստիզ իթմէքտէ տիր :

Պիր ըրլպէթէ կէօրէտէ, օրաեա ալ-
տէթ իթսին տէյի, քէնտի գաֆատար-
լարըն իզմիրէ սըզը սըզընա եաղմագտա
իմիշտէ :

Միւթէվլէֆա վանը կարապետ ա-
ղա վասիլէթի մէսէլէսի իշին, Ներսէս
սըրազան հէր նէ գատար սըրաւընա գօ-
նուլմուշ տուր կիպի պէեան իլլէտի ի-
տիլսէտէ, հալեա էսկի հալինտէ պու-
լուսմագտէ իմիշ :

Մըսըրտաքի Հայլար, միլլէթ իտարէ-
սինին շիմտիլէ գատար թուլթուղու
գապա վէ ազըրըղճա եօլարա կիւճէն-
միշ օլտուղլարընտան, կիւնտէն կիւնէքի-
լիսէյէ կիթմէքտէն տախի վաղ կէլմէքտէ
իմիշտէ :

Տէվլէթուլ ֆէխամէթուլ Խամայիլ

բաշա հազրէթլերի, պու տէֆա Մըսը-
րա ավտէթլերինտէ, իւշ կիճէ շէնլըքէր
վէ տօնանմալար իճրա լուսնմուշ, վէ հէր-
քէս իզհարը մտէրրէթի գալպլէյէ իյլէ-
միշ, վէ հէր միլէթ թարաֆընտան ըէս-
մի թէպրիքի իճրայէ միւսարաթ իյլէ-
տիքտէն պաշգա, յունիս 19 տա բազար
կիւնիւ պիւր դաշ միլէթ իպատէթ խանէ-
լէրինտէ, վալի միւշարիլէյճ հազրէթ-
լէրի էօմը ու իգպալը ալիլէրի հազրէթ-
տա տուալէր օգուսնմուշ, վէ հաթթա
Բուժքիլիսէսինտէ պիւր դաշ նէֆէր բա-
շա էֆէնտիլէր հազրէթ պուլունմուշար,
վէ զեյատէսիլէ իզհարը մէմնունիլէթ
վէ մահալը զեյաթէթ իյլէմիշլէր իքէն, միւ-
լէթ իմիլ թարաֆընտան խան, պաշգա պիւր
իճրա կէօրիլլէյիւ, եալընըք քիլիսէ գա-
բուսունտա 100 ատէտ գատար գանա-
տիլ իգպալ օլունտու զու կէօրիլլէյիւ շտիւր:

Գէորդ պէյ Ռափայէլիան, քիլիսէտէքի
Նիւսէս սրբազանըն վէ եախօտ Միւրալի
եպիսկոպոսուն նասպ իթտիրտիկի հէյ-
եթիլէ կիտէրէք, միլէթ սայիլէ թարա-
ֆընտան իճրա օլունտու զու կիպի, պիւր
գաշ գէվաթը միւլթէպէրէնի կիտիլ ըէս-
մի թէպրիքի իճրա իյլէմէլէրինի իթթար
իյլէմիշ խանտէ, միլէթ իմիլ հազրէթ-
տա տէրքեսար օլան հիւսնի թէվէճմիւ-
հիւ դայպ իթտիրմէք նիլէթի ֆասիտէ-
սինէ մէսնի մի օլա, եօխսա քէնտի իշ-
լէրինտէ շու իրտմէթէ շայէթթէ վէ միւ-
նասիլ գաթլար պուլունմալը, վէ քէն-
տիլէրէ գրատ պուլունման զաթլարա միւ-
րաճաթաթաթ թէնէզիլէ վէ ճէսարէթ
իտէմէտիլլէրինտէ՞ն մի օլա, ասլա վազի-
ֆէ խան օլունմիշ տըր:

Քիլիսէտէ տուա օգուսնմուշարմա-
լարը, Միքայէլ վարդապետ իլէ Տ. Կա-
րապետտէն պաշգա լալըզը լուսնայա-
րը պուլունմալը, վէ պուլունմալըն էվ-
վէլքիս խան տօղթու պիւր Հայրմէր սէյ-
լէյէմէյիւ, վէ իքիլլէթի տախի, օգու-
տու զուսուն եարընըր եուտարազ օգու-
մազ ատէթլինտէն օլունտուսուն, վէ
բաշալար պէյլէր քիլիսէյէ կէլտիլլէրին-
տէ, ութանաճալարընտան սարֆը նա-
զար իթտիրքիլի շիւրհէ օլունմուշ տուր:

Յունիս 28 տէ, Եամը Բուժ Գաթթ-
լէրէրի քիլիսէսինտէ տախի, պիւլիւք
զիլլէթլէր իլէ, բաշայի միւշարիլէյճ
հազրէթլերի հազրէթ ալիլէրինտէ տուա-
լէր օգուսնմուշ տուր:

Միլէթ իտարէսինէ, հէր գանդի
խուսուստա պիւր սիթէմ օլունտա, բարա
եօգ տուր պէհանէսինի իլէրու սիւրմէք-
տէ տիւր. հալ պու քի, պու եանլը պիւր
պէհանէ օլունտ, ասը սէպէպ, միլէթ
իտարէսինի ատէմի լեյազաթը վէ գուտ-
րէթ ու վազթի պուլունմամասը տըր,
վէ հաթթա, բարասըզ գալմասը տախի
քէնտի թագսիրաթը տըր:

Հէր եէրտէ բարա եօգ տուր, լաքին
Մըսըրտա տախի բարա եօգմու տուր,
նէտիւր պու միլէթ իմիլլէն հալի, նէ մէք-
թէպլէրինտէ պիւր շէյ վար, վէ նէտէ քի-
լիսէլէրինտէ, վէ իշլէթ պէօյէ միլէթի սա-
լիլէ նէգաթինտէ մահալ պուլունտուսուն
պաշգա, հիւքիւմէթի Մըսըրիլէ նէգաթին-
տէ տախի միւլթէհիմ օլունտ տուր,
շիւնլըքի, քէնտի վաճիպէսինի թանրմազ
խուսուստա, հէր միլէթտէն զեյա-
տէ իլէրուտէ պուլունմաճազ իքէն, պիւ-
լիլէն պիւլիլէն կէրիտէ գալմիշ տըր:

Քիլիսէտէ տիւր թագսիրաթըն պիւլիլ-
կիւ, բաթթիլլէրինտէ, բաթթիլլէրինտէ,
շիւնլըքի Հայէպի, Եամը, Մըսըրը վէ
մահալի սայիլէյի կէօլլէթ մէք վէ լար-
զըյա իտարէ իտէպիլլէք շէյլէ տուր-
սուն, պուրաճըգտա, պիլգաթ քէնտի
կէօլլէրի էօնիլտէ պուլունման պիւր ֆըր-
կիլի տախի իտարէ իտէմէթտէ տիւր,
նասըլ քի օլ պապտէ նիլէ սէյլէյէմէքլէ-
րիլիլ իշլէն պիւր ֆուրաթա պէքլէմէք-
տէյիլ . . .

Մըսըրտա վուգուս կէլէն շու խու-
սուն, դայրէթի միլիլէ իլէ մէլուֆ օ-
լանլաթլարըն մուճիլ էսէֆի ազիլի օլ
տուգու կիպի, միլէթ իմիլլէն տղ շօգ
վաճիլլէ վէ ուպուսիլլէթ, վէ թէրպի-
լէ ու նէգաթէթ նէ խուսկիլ պիլիլ զը-
միլըն տախի ումուսն թէնէսիլ ֆիւնի
միւլթէտի օլաճազընը պիլիլիլիլլէթտէն,
թագսիրաթ էհալիլիլլէթ օլունտ, իլա,
էսիլլէն դայմա պիւր դաշ տէսթթ գա-
ֆալըյարըն նուֆուզ ու թէնէսիլլէրի
թահթընտա պուլունման բաթթիլլէրինտէ,
միլիլ թուլմուշ օլունտու պաթթը
ու մէգմուլ թաթիլլէթ օլունտուսուն,
հիւքիւմէթի Մըսըրիլէ ճանիլի ալիլին-
տէն, օլ խուսուստա զուսուրա կէլիլ
օլան թագսիրաթըն տամէնի աֆիլ իլէ
մ.թ.թ. պուլունմասըն լուլթ ու
հիմմէթ պուլունմասըն, տուլլուլու
զաթլար թարաֆընտան աճիլլէն ըէճա
իտէրիլ:

Տէվէթլու ֆէխամէթլու իսմայիլ բա-
շա հազրէթլերինի Մըսըրտա ավտէթլին-
տէ գուսուրա կէլէն շէնլըք միւնասէպէ-
թիլլէ, Աճէմ թաճիլլէնի պիլիլի, սօղազ-
տա Եէր իւզէրինէ իքի գըթա օթուգար
քիսէ ազճէլլէք ալեալաճօր շալարը եայ-
միշ, վէ կէրէք բաշայի միւշարիլէյճ հազ-
րէթլերի ֆայթօնլարը, վէ կէրէք թէ-
վապիսի վէ ասիլլէր, մէքլիւր շալա-
րըն իւզէրինտէն կէլիլլէր տիւր:

Պիւր գաշ հաթթաթա պէլու Մըսըր-
տա շօգ սըճազ պուլունմազտա օլունտ,
շէյլէ քի, օտա իշլէնտէ սըճազըն 29, վէ
սօգազտա 36 վէ 37 տէրէճէյէ գատար
շըգմիշ տըր:

Մըսըրտա սըճազ նէ գատար շիւ-
տէթլի օլունտ խան, Նիլին սուլու տախի

օլ գատար զեյաթէ թաշար օլունտուսուն,
տան, պու սէնէ սուլար տախի պիլթ թապի
զիլաթէ ճօշմազտա իմիլ:

Սուլար ճօշմազտա խալիճ աշըլա-
րազ գօյ վէլիլիլլէնտէն, օլ կիճէ հէր
միլէթ իշլէն պիւլիլլէք պիւր մէսէրլէն բա-
նայիլի սայըլըրընտան, հէրքէս եէյիլ
իշիլ վէ շալար շալըրտըրգտան պաշգա,
Նիլին քէնտիլլէն շալարիլլէր գուրուլա-
րազ, վալի բաշա հազրէթլերի, վէ գէ-
վաթը մուազզամա հազարաթը տախի
կէլիլլէր, վէ զիլլէթ ու տօնանմալա
պիւր գաթ տաշա պալաշ շէրէֆ ու ըէվ-
նագ իտէրլէր, վէ խալիճ աշըլարընտա,
պիւր ատէթի գատիլլէթ ըիպէթլէն, պիւր
թագըմ Եհալիլլէր տախի էյէրլինէ
գազմալար ալարազ շալըրըլլէր իմիլ:

Տէվէթլու ֆէխամէթլու վալի բա-
շա հազրէթլերի թարաֆընտան, ճէվա-
միլ շէրլիլլէ վազըֆայըրնա, օն պիլն
ֆէթտան ապալիլլէթ թապիլ օլունտա ա-
րագիտէն իհսան պուլունմուշ օլունտին,
պուլունտ իրաթը, ճէվալիլ մէքլիլլէթ
թագսիլ օլունտաճազմիշ:

— Պու տէֆա Գայսէրիլլէնի Կէրմիլ
գարիլլէսի Պարթեւեան մէքթէպի հազ-
ընտա ալարընըք մէքթուպարտա է-
սէֆ իտէճէք պիւր թէնէք ըի օլունտա
խանտէ, էհէմիլլէթ վէրիլիլլէնտէ,
տաշա զիլաթէ ֆէնալըզա սէպէպիլլէթ
վէրիլլէ օլունտ միւլա հազարըյա, թաֆ-
սիլաթընտան սարֆը նազար իլէ, եալը-
նըք մալլինի պիլաթիլլէթտէն սօնրա, պա-
զը նասիլլէթ խալիսանէ իթասարյա իգ-
թիլիլ իթմէքլիլլէ միլի պապիլլէթտէն
ատա իտէրիլ:

Մէքլիլլէ մէքթէպէ նէգաթէթ իթ-
մէքտէ օլան գաթլար, դայրէթլերինի
զիլաթէլիլլէնտէն նաշի, հօճալար վէ շա-
կիլալէր իշլէն պազը շէտիտ սուրէթտէ
նիլալար վազ իլիլլէրլէրինտէն, խու-
սուսու մէգպուր հօճալարա հօշ կէօ-
րիլլէմէթիլլէնտէն, պաղը մէրթէպէ գը-
ու գալ հասըլ օլունտ տուր:

Իստի պիտտէֆաթ, շէվը ու դայ-
լէթլէրինի մէտ իթտիլլէթ հոգարար-
ճու աղալարա խալիսանէ նաս իտէրիլ
քի, պէօյէ քիլ շիւք սէպէպիլլէր իլէ,
մէքթէպի պիլիլլէթ թէնէլլէրլէ պըրազ-
մալ էմիլ պապիլլէթ գալըն օլունտուսուն,
էկէր շու մատտէտէ, դայրէթի
միլիլլէ վէ իլիլլէ եէրլինէ, գըտոլլէթ ու
նէֆասնիլլէթ եալաշ եալաշ հիւքմ
իթմէյէ պաշալմիշ խան, Եհլընըն պա-
շընը քիւլիլլէ իքէն էգմէլիլ մանթու-
գունճա, քէնտիլլէր տախի պիւր ան էվ-
վէլ հիւսնի իթթիլլէ ու մու հապպէ-
թին եէնիտէն իպգասըն հիմմէթ իյլէ-
մէլի տիլլէր, զիլա, պիւր մէքթէպիլլէ
տաղըյաթը բէք գօլայ տըր, էմա օլ
տէրէճէյէ կէլլէսիլլէքիլլէ պիւր շէյ տիւր:

ՄԵՍՐՈՊԵԱՆ ՎԱՐԺԱՐԱՆ, Պ. Պ. ՈՍԿԱՆԵԱՆ ԵՒ ԻՐ ՊԱՐՍԱՒԱԳԻՐԸ

Ըստ մեր խոստման ահա այսօր կը փութանք քննելու Պ. Ոսկանեանին այն նշանաւոր պարսաւագիրը, զոր Ս. Մեսրոպի տօնախմբութեան օրը, կարդալէն ետքը անցնալ շարաթ Վարչալոյսի հոտած կոչուած (1) թերթին մէջ հրատարակեց եւ որն որ տըրտմալի արձագանդ մը տուաւ թէ՛ հոս, թէ՛ 'ի Պոլիս եւ թէ՛ այլուրեք, ցաւ եւ զայրոյթ պատճառելով « առնաբանին » համարում եւ օէր ունեցողներու . . . :

Եթէ հասարակ մարդ մը համարուէր Պ. Ոսկանեան, եթէ գրական աշխարհի մէջ, նշանաւոր անուն մը ունեցած չըլլար, իր պարսաւագիրն արժէք մը չպիտի ընծայէինք, արհամարհական լուծեան մը մէջ թաղելով իր հակասութիւնները, անհիմն ամբաստանութիւնները եւ իշխամական խառնակումները, որոնք ծարէ 'ի ծար կը վստան պարսաւագիրն մէջ, Բայց հեղինակը քանի որ՝ ըստ իր վկայութեան՝ քսան տարիէ 'ի վեր գիտութեան, եւ գրութեան մէջ թափառել է, քանի որ այս թափառումը իբր անհրաժեշտ հետեւութիւն չորս միլիոն Հայերուն մէջ մտական եւ բարոյական բացարձակ իշխանութիւն մ'ունենալ կերպէ, քանի որ 'ի յառաջագունէ եղական եւ անըսդիւտ հանճար մ'ըլլալ կը կարծէ, քանի որ իր քսանամեայ գրական թափառումներու եւ խարխալումներու, տքնութիւններու եւ հետազոտութիւններու պատուանդանին վրայ վստահութեամբ կանգ առած իզմիրի եւ ուրիշ տեղերու, Հայոց քաղաքակրթութեան եւ լուսաւորութեան խորհրդաւոր եւ իւրապահան նախաշարժիչը հանդիսանալ կը յառաջադէ իւրովի, եւ իր աւապառելի ուղեղին անսխալ արտադրութիւններով, եւ վերջապէս քանի որ անիկա իր այս վըտեմ պաշտօնին բարձրութիւնը եւ թէութիւնները մոռնալով յաջ եւ յանակ, աներկիւղ, անձարձակ եւ անխտիր կը նախատէ, կանադէ, կը զբոսարտէ, կը շարախօսէ, սեւը ճերմակին, սուտը իրաւին եւ մտքի ազատութեան, իրաւունքը թշնամութեան հետ չփոխելով 'ի լուր աշխարհի եւ 'ի տրտմութիւն առաքինի խնդներու, ամէն ճշմարիտ Հայու, ամէն անկեղծ ազգասէրի պարտքն է ուշի ուշով քննել այն պարսաւագիրը, որն որ ոչ միայն Պ. Ոսկանեանի մտային շեղումներու ողորմելի հիւսն է, այլ նաեւ տրտմալի պատկեր անոր բնաւորութեան:

Եւ ստուգիւ գրագէտի մը մտքի եւ սրտի յատկութեանց միակ հայելին իր երկն է, հոն կը նշմարուին իր տաղանդը, առած ուսումը, ունեցած գաղափարները, կարծիքը:

(1) « Արշալուսոյ համար « հոտած » ըսողը մենք չենք, այլ նոյն իսկ Պ. Ոսկանեան որն որ 1864 ին կը գրէր:

« Ստոյգ է որ երեսուն տարիէ 'ի վեր » Արշալուս մը կաւեւորուի հրապարակաւ, բայց « որովհետեւ տակաւին ըզձալի օրը չծագեա » ցաւ, եւ իր (արշալուսին) անունը միայն « հոտած թերթի մը վրայ կը տեսնուի . . . »

Տե՛ս « Արեւմուտք » . թիւ 1 . երես 4 . էջ 52 . 1864 .

ները եւ սկզբունքները, հոն կը գծադրուին իր զգացումները եւ հոգիին այլ եւ այլ կարողութիւնները, եւ ահա անոր համար Պուայօ կըսէ. « նայէ որ երկասիրութեանց մէջ նկարուած սիրտը եւ բարքը միայն քու ազնիւ սրտիկներդ յայտնեն . »

Աշխատինք ուրեմն Պ. Ոսկանեանի պարսաւագիրն մէջ փնտռել իր սրտի եւ բարքի նկարագիրը եւ ազնիւ պատկերները. քննենք եւ հատենք զինքը՝ « իր խօսքը՝ գործքին » եւ ներկայի անցեալին հետ բաղդատելով եւ բարեմիտ հասարակութեան առջեւ դնելով: Եթէ ստոյգ է թէ « բարոյականը տաղանդէ աւելի կարծէ », ինչպէս կ'ընդհարմարայի փիլիսոփայ մը եւ ինչպէս կ'ընդունի նոյն ինքն Պ. Ոսկանեան, չենք կարծեր թէ ապիկա չզղջայ իր արդի ընթացքին վրայ եւ չուշաբքի սահաւ ինչ մտաբերելով այն վերջը, զոր ազգային գրական պատմութիւնը պիտի տայ որ մը իր հասարակային կեանքը քննութեան առնելու առնել, եթէ սակայն պիտի դիմանի քննութեան առնելու . . . նախ եւ առաջ կարեւոր հարցում մը:

Պ. Ոսկանեան իր պարսաւագիրը բնագործն պէս ճշգր եւ անփոփոխ հրատարակած է արդիօք, թէ սրբադրած:

Հանդիսական ունկնդիրներու հետ մենք եւս կը հաստատենք թէ անիկա իր « ճառին » ցրելով մէկ չորրորդ մասը ջնջած, տեղ տեղ սրբադրութիւններ եւ փոփոխութիւններ ըրած, եւ նախնական յարձակումները վարսդուրելով անոնց ազդումը թեթեւեղացած եւ ապա հրատարակած է: Պ. Ոսկանեան իր յօդուածները ուղածին պէս գրելու, կրկին եւ կրկին անգամ աչքէ անցունելու, սրբագրելու, փոփոխելու, յատանելու ազատութիւն եւ իրաւունք ունի, բայց իր գրութիւնը հրապարակաւ կարգալէն, եւ անոր դէմ բողոքելու կամ դատ բանալու պատրաստութիւն եւ շարժում մը նշմարելէն ետք՝ հրատարակութեան յանձնելու առնել տող մը, խօսք մը, տառ մը, կէտ մը անգամ չէր կրնար ջնջել, առանց գրական անպատուութեան եւ առանց իր յանցաւորութիւնը լռելեայն խոստովանած ըլլալու: « Երբեք անգամ գուշակած էր թէ, Պ. Ոսկանեան իր պարսաւագիրը անփոփոխ հրատարակելու արիւթթիւնը չպիտի ունենայ, եւ իրաւունք սլ ունէր, վստն զի ահա Պ. Ոսկանեան իր մեծապատիւ պաշտպաններու պայմանաւ յանձնառու եղած է իր գրական պատիւը արատելու . . . Գիշ ետք կը յայտնենք թէ որոնք են ջնջուած տուեցողն եւ խօսքերուն գլխաւոր կէտերը. սկսինք ուրեմն քննել պարսաւագիրը:

Պ. Ոսկանեան իզմիրի Հայոց մտական պարսաւելի ու միանգամայն ցաւալի վիճակը բարոքելու, եւ թէ՛ հոս եւ թէ՛ ուրիշ բաղմանայ քաղաքներու մէջ Եւրոպայի արեւը կամ լոյսը ծաւալելու հոգը վրան առնելը յայտնելէն, եւ արեւելքի լուսաւորութեան առաջնորդը ըլլալու ազնիւ եռանդը ցուցունելէն, նպատակը յղանալէն եւ անոր ուղղութիւն մը տալու կարօտութիւնը զգացած ըլլալը նշանակելին հոգ առաջին սուտ մը կուզէ կրկնցնել յետագայ տողերով:

« Մեր մէջէն գլխաւորապէս « մէկը » աւելի լաւ սեպեց առաջին ուղղութիւնը կարգաւոր ընկերութեան յանձնել քան թէ ձգել մտածաւոր անձներու խնամքին »: Ո՞վ է այս « մէկը », միթէ Պ. Ոսկանեանն է, միթէ ինքքն է Ուսումնասէր ընկերութեան հիմնադիրը, եթէ հիմնադրութեան պատիւը իրեն սեպակալանել կուզէ, եթէ այս տողերով ըսել կուզէ թէ միայն ինք մտածեց հնարեց եւ կազմեց ընկերութիւնը, — եւ իրօք այս ըսել կուզէ, վստն զի քիչ մը վարը կը յաւելու. « Իր քրիկ խումբ մը երեւակայեցիք ուսումնասէրներու մէջ, եւ աշխատեցանք եռանդ ունեցողները (ի՛նք՝ նիւթական ոյժ ունեցողները) այս խումբին զօշին ներքեւ շրկել » — Պ. Ոսկանեան կը հրաւիրուի յիշելու իր այն խօսակցութիւնը, զոր ունեցաւ մարտէն առաջ Գասապայի երկաթուղին վըրայ պարտէզի մը մէջ Պ. Գ. Չ. . . ին հետ, եւ ուր, երբ ասիկա զարմանք կը յայտնէր անոր իր անունը Ուսումնասէր ընկերութեան անդամոց քով նշմարելուն, անիկա պատասխան տուաւ թէ ընկերութեան տաճարորդ մը կը պակսէր եւ թէ ստիպուելով յանձնառու եղած է տաճարորդին տեղ անգամ ըլլալու (1):

Եթէ Պ. Ոսկանեան չուրանար իր այս յայտարարութիւնը, եւ եթէ իր խղճին ձայնը չուզեր չլսել, կը բռնադատուի խոստովանելու թէ ինք չէ Ուսումնասէր ընկերութեան հիմնադիրը, եւ կամ թէ այն խօսակցութեան մէջ իր ունկնդիրները խաբել ուղած է:

Այս առաջին սուտէն ետք Պ. Առնապետ իր կասկածոտ երեւակայութեան տեսութեամբ, իրեն եւ ընկերութեան դէմ գրողուումս սեւ նախանձ մը տեսնել, ազգութեան, գիտութեան եւ ազատութեան սուտ սիրողներու խումբ մը նշմարել կերպէ, եւ մոռնալով իր գաստիարակի, գրագէտի, փիլիսոփայի եւ բարոյագէտի արժանապատուութիւնը, ցատկելով պատշաճութեան, քաղաքաւորութեան եւ վեհանձնութեան սահմաններէն դուրս, դէմքը կը ծռէ, գլուխը կը շարժէ, սկզբները կը կծրտէ, փրփրալի լեզուն դուրս կարձակէ, եւ ահա նախատինք՝ նախատինքի, իշխամանք իշխամանքի, զրպարտութիւն՝ զրպարտութեան վրայ կանձարենէ, կը տեղան, կը զիղուին, անոր ասոր ըսկզբունքները չարաչար մեկնելու, գաղափարները հեղեղելու, համազումները ծաղրելու եւ վատահամբաւութեան դրոշմը անխտիր եւ առանց բացառութեան անոնց ամէնուն ճակտին վրայ դրոշմել յանգնելու համար, եւ ահա իր կեղտոտ մատերը պարսաւագրին արժանի բեմի մը վրայէն կերկնցունէ մինչեւ 'ի Պոլիս, եւ ազգը եւ անոր դարաւոր հաւատարմութիւնը Տէրութեան առջեւ կասկածելի ընելու համար սեւ սեւ զրպարտութիւններ կը հիւսեն՝ սոսկում եւ զզուում տալով ճշմարիտ Հայերու սրտին:

(1) Պ. Ոսկանեան կը հրաւիրուի նաեւ նոյն պարտէզին մէջ Գ. Չ. . . ին ընկերութեան անդամոց նկատմամբ՝ ըսած խօսքերը յիշելու, զորոնք չենք ուզեր յայտնել հոս բարեկամութեան վստահութիւնը եղած չըլլալու . . . համար:

«Ազատութեան սուտ սիրողները, կրօն Պ. Ատենաբանը, զմեզ կը բամբասէին, վասն զի անկախութեան սկզբունքին վրայ Ուսումնադէպը ընկերութիւնը կը հիմնէինք, ծուռ մեկնելով այս սկզբունքը, ծուռ մեկնելով անկախութեան բառը, ծուռ մեկնելով մեր համոզումները, ծուռ մեկնելով մեր նպատակը, ծուռ մեկնելով ամեն բան...» որո՞նք են արդեօք ազատութեան սուտ սիրողները, ե՞րբ եւ ի՞նչ պարագայի մէջ, արդեօք ազատութեան հակառակ վարմունք մ'ունենցած են, ո՞վ անկախութեան սկզբունքը չարաչար մեկնած է. Պ. Ոսկանեան՝ անուն մը չտար, պարագայ մը չյիշեր, դէպք մը չընդկարարեր, որ ալ եւ իր անբաստանութիւնները մոռնաւ պէս օղին մէջ կը ցնդին եւ կանչեմք ինչ, Բայց կանկ առնունք վայրկեան մը եւ քննենք թէ ի՞նչ տեսակ ազատութեան վրայ է խնդիրը:

Միթէ քաղաքային եւ քաղաքական ազատութեան կանխարկէ: Ե՛, Թիւրքիոյ մէջ Հայ մը ուրիշ Հայերու այսպիսի յանդիմանութիւն մ'ուզող կարենալու համար կը պարտաւորի նախ ինք այս երկու ազատութեան ճշմարիտ սիրահար հանդիսանալ զործքով, եւ ապա բերանը խղել. եւ այսպէս ազատութեան սուտ սիրողներու ցուցունել, թէ ինչպէս կարելի է իրենց քաղաքային եւ քաղաքական իրաւանց ճշմարիտ պաշտպան հանդիսանալ, թէ ոչ իդուր կը դռնէ «կարծեցեալ ազատութեան կարծեցեալ սիրահարը» եւ իր գոռում դռնումը ղեռնի մը բզզումին արժէքը կունենայ մեր առջեւ:

Գարնանիւն:

ՕՐԹՕՏՕԻՍՕՍ ԳԱԹՕԼԻԳ ԲՐԹԵՄԹԱՆ

Պու իւշ իւնվան միւլէն իսէվիւնին էն մէջհուր օլան մէզհէպլէրինն մախսուս իւնվան տըր:

Օրթոթոս, գըյասը տօղրու տիմէք օլուպ, ի'ու մ'միլէթինն մախսուս օլմուշքի, էրմէնիսն գարննաշարըմըզըտապիր թուլթարըզ:

Գաթթէ, ումուսի մանասընտա օլուպ, քեաֆֆէի միլէթլէրտէն թէճէմմիւ իթմիշքիլիսէ տիմէք օլուր:

Բըթէթէ, միւտտայի եանի իտտաա իտիճի տիմէք օլուպ, պազը մէզհէպլտէ զալի գալանլար, մէզհէպլտէն սարանլար ալէյհիստէ բրօթէսթօ իտէն տիր:

Եու իւնվանըն իւշիւտէ Օրթօտօքսուս իրիսթիանլարա մախսուս տուր քի «Տէվթէ բաս օնէօս իսրայիլի էքս էթնօն էթլիսիա (Ալէ, ո'նոր իսրայէլ ամէնքդ ալ հեթանոս եկեղեցիէն դուրս ելէք) թէ՛հհիսիսն, միլէթի միւլթէլիֆէտէն քիլիսէթէշքիլ իտէն եէնի իսրայէլ Օրթօտօքսուս իրիսթիանլար տըր քի, ումուս (գաթթօլէրի) մախսուս պիր քիլիսէ տիր, վէ հաթթա Բիսթէվօտա (Հաւատամք) տախի «Գաթթօլէրի Արօսթօլէրի» (Կաթողիկէ տուաքեւկան) լուղէթլէրի իլէ իսպաթ իտէր. պու. պապտէ պիզէ Օրթօտօքսուս Գաթթօլէրօս տախի տէնիլէպիլիր. Բրօթէսթան (տիւմարթիւրմէնս) իւնվանը տախի եինէ Օրթօտօքսուսլարա մախսուս տուր քի, Օրթօտօքսուսլար էվ

վէլ էմիրտէ գապուլ իյլէտիլէրի մէզհէպլտէ գալի տուրտուլար, վէ նօթթաւընը տախի թէպալի իյլէմէտիլէր. Ֆաթաթ, Գաթթօլէր տէնիլէնլէր պիզտէն այլըրըլար, վէ պազը գըքասլարը թէպալի իյլէտիլէր, օնուսն իշին պիզ օլլարա բըրթէսթօ, եանի հազըլարընտա իտտաա իտէրիզ, վէ օնուսն իշին սաըլ Բրօթէսթան իւնվանը պիզ Օրթօտօքսուսլարա Ֆարզ իսէտէ, պու իւնվանըտա Գաթթօլէրէրտէն այլըրըլարա պիր Ֆըրգա օլլարագ, ալէյհիստէ բրօթէսթօ իտէնլէր գաթթըլարտա քէնտիլէրինէ Բրօթէսթան իւնվանը վիլմիշէր:

Հալ պու քի, սաըլ Գաթթօլէր վէ Բըթէսթան իւնվանը Օրթօտօքսուս իրիսթիանա իսաս իսէտէ, թէ՛հիլիլի մէզհիլիլի իշին Օրթօտօքսուս-Գաթթօլէր-Բրօթէսթան լուղէթլէրինի թախախ իյլէմիշէր:

Պու ճիւսլէ իլէ Բրօթէթանլարտա, Գաթթօլէրէրտէ Օրթօտօքսուսլարըն տըր գալարընտա կէզմէքտէն տուր օլմայըպ, քէնտիլ եօլարընտա տալէթ իտէրէր:

Գաթթօլէր, Օրթօտօքսուս տալէթ իտէր. նէլէյէ, Գաթթօլէրիլէ. հալ պու քի, սաըլ Գաթթօլէր արարսան, Օրթօտօքսուս տուր:

Վէ Բրօթէսթան Օրթօտօքսուս տալէթ իտէր. նէլէյէ, Բրօթէսթանըղա. հալ պու քի, սաըլ Բրօթէսթան արարսան, Օրթօտօքսուս տուր:

Քեաֆֆէի մէզհիլիլի իսէվիւնին ա. նաըլ Օրթօտօքսուս օլուպ, մէզհիլիլի սայիրէ անըն չիւպլէրի օլուղու թագտիրտէ, սաըլ Գաթթօլէր, սաըլ Բրօթէսթան, Օրթօտօքսուս իրիսթիան տէյիլ միտիր. նէլ տէրէճէ պըրպ տըր քի, պիր ա. տամ քէնտի տինինն տալէթ օլուսա:

Ալիւ-պ:

—Սազըզտան եազըրըլարընա կէօրէ, Սազըզ Միթրօթթիլի Ֆազիլէթլիւ կրի. կօրիօս էֆէն-տի ճէնապլէրինին պուստան էվլէյճէ էրմէնի քիլիսէսի իլէ Բուլմէլիսէսինն պիրլէյմէսինն տայիր գալէմէ ալմըշ օլուղու, նէֆիս իւլ էնվէր վէ մուլ. Ֆասսալ լայիհա ինկիլթէրրատա Գէմալրիճ մէքթէպլինն պաշ հօճասը Ֆազիլէթլու Մըսթըր ճօրճ վիլեամս էֆէնտի ճէնապլէրինին մալիւմլէրի օլմաղա, պու պապտէ Ֆազիլէթլու կրիկօրիօս էֆէնտի իլէ մէքթուպլաշըշ, վէ նիհայէթ լուպէրու տախի կէօրիւշմէքլիլի արղու իտէրէք, պու տէֆա պէրապլէրինտէ իքի Լօրտ շայիրուլէրի վէ քէնտի հէքիլիլէրի օլուղու հալտէ Սազըզ ճէզիլէսինն կէլմիշէր:

Միւմայիլէյհ Ֆազիլէթլու Մըսթըր ճօրճ վիլեամս ճէնապլէրի խայիլ միւտա տէթտէն պէրու ինկիլթ Բրօթէսթան քիլիսէսինն Օրթօտօքս Բուլմէլիլիսէսի իլէ պիրլէյտիրմէյէ սայ վէ շայրէթ իտէնլէրտէն պիրի տիր:

Յուլիս 4 թարիխ, Սազըզ Մէթրօթթիս քիլիսէսինտէ կրիկօրիօս էֆէնտի լիթուրղոս (պատարագւոր) օլուղու հալտէ, մումայիլէյհ ճօրճ վիլեամս էֆէնտի մէրգուլ իքի լօրալար վէ հէքիլիլէ

Լիթուրիատա հազըր պուլուսմուշար, վէ պէհէրինին էլլէրինտէ պիրէր էլլաօլուկիօն (աղօթագիրք) պուլուսուպ, ազիզ Լիթուրիամըզըն ուսուլ վէ գայիտէսինն իյիճէ տիզգաթ իտիպ բէք թահսին իյլէմիշէր:

Էն աճայիլի պու տուր քի, պու գաթթար սթափրօսու թըպըր Օրթօտօքսուսլար միսիլիւ կէօլիւսլէրինն չըգարաւազ, ազիզ իզօնալարտա էօթմիւշէր:

Վէ օ կիւս Միթրօթթիլիստէ պուլուսալա գիւսթէթ վիլիլիպ, օնտաքի ինկիլթ գօնաօլուս տախի հազըր պուլուսմուշ, վէ մէզհէպ պապլընտա բէք չօթ միւքեալէմէ իյլէմիշէր, վէ պազը ալիմ գաթթալըն Լօնտարտան Միթրօթթիլի միւմայիլէյհ էրսալ իթմիշ օլուղու գլարը տիրլիւ քիլթապ հէտիլէրինտէ թագտիրմ իյլէյիպ իսթանալօլա կէլմիշէր:

Ֆազիլէթլի Մըսթըր վիլեամսըն իսթանալօլա կէլմէսինտէն միւրատ իէրա Սինօթթ իլէ տախի կէօրիւշէրէք, վէ քիլիսէմիլին ուսուլ վէ գայիտէսինն կէլէյիլիլի վազըթ օլլարագ, եինն չու քիլիսէլէրին պիրլէյմէսինն տայիր միւքեալէմէ իյլէմէք տիր:

Օրթօտօքսուս մէզհէպի Բապլիննա իսուս իրիսթիս էֆէնտիլիզ հազըրէթլէրինն վէ ազիզ լէսուլարընըն վէ էհլուլաւ հալ Բաթթէսլէրիլիլին թէէսիս իթմիշ օլուղու ազիզ մէզհէպլին քէնտիսի օլուպ, 1866 սէնէ տիր շէրալիթ վէ ագալիտինտէ թէպալիլ գուհուր իթմէյէրէք, օլուղու կիլի գալորըղընտան խայիլ միւտտէթտէն պէրու ինկիլթէրրա վէ Ամէրիգա վէ Բրուսիս Բրօթէսթանլարընըն տիզգաթըն ճէլալ իյլէմիշ տիր. վէ պիրլէյմէքլիլէ արղու իտիյօրլար, պիզլէրտէ չու էլէ կէլմէյէճէք ֆըրսաթըն գալոր ու գըյմէթլինն պիրլէլիլի:

Ազիզ քիլիսէմիլին ագալիտ վէ շէրայիլի տինիլէսինն գէրլէճէ թէպէտտիլաթ տըրըզ օլմատը իսէտէ, Ֆազաթ վազըթ վազըթ պազը ճահիլ լուհպանլար եա ինթէրէսսօ իշին, եախօտ տին գայրէթի իշին պազը ույղունսուզ ատէթլէր իտիսալ իտէրէք սուլի հարաքէթտէ պուլուսմուշար, վէ պու սուլի հարէքթտէ ա. տէթ հիւքմինն կիրմիշ օլուպ, իսազըն կէօգիւ ալըշորըղընտան պուլուսլարըն ալէյհիստէ եազըլաճագ օլսա, կիւեա տինն մուղայիր հարէքթտէ պուլուսմուլտու գըյաս իտիյօրլար, հալ պու քի հիլ պիր վազըթ տինն հազարէթ օլմամազ, տին ազիզ տիր, տախ օլունան սուլի հարաքեաթ տըր քի, պուլնլար գալորըրըլըն, տին թէմիլլէնիլ, վէ սաըլ հէյէթլինի քէսպ իտէր:

Ալիւ-պ:

ՍԱՀԻԳ ՂԱԶԷԹԱ
ԿԱՐԱԳԵՏ Յ. ՓԱՆՈՍԵԱՆ
ԼԷՎԱՆԹ ՀԵՐԱԼՅԵՆ ԹԱԳԻԱՆԵՍԻՆՏԵ
ԳԵՏ-ՕՂԼԻՍԵԱ ՅՈՂԻԻ ԵՆԼԵԱ, ՅՈՒԹԵՐԱՅ ԱԳՅԱՆԼԵԱ
ԳԻՐԱԹԻՐԼԵՐ ԳԱՐԵՐՈՒՄԱ ՆՈՒԹԵՐՈ 319: